

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ДВНЗ «УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ»

ЦЕНТРАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ
ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Кафедра філософії і освіти дорослих

ТЕХНОЛОГІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ

Частина 3.

**«NULLIUS IN VERBA» («НІЧОГО ЗІ СЛІВ»):
ДОКАЗ ЧЕРЕЗ ЕКСПЕРИМЕНТ**

РОБОЧИЙ ЗОШИТ

*із дисципліни циклу професійної підготовки аспірантів II курсу
навчального плану підготовки галузі знань 01 Освіта/Педагогіка
спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки»*

Київ – 2018

Затверджено на засіданні кафедри філософії і освіти дорослих ЦППО ДВНЗ
«Університет менеджменту освіти» НАПН України
(протокол № 8 від 31.10. 2017 р.)

Рецензенти:

Рябова З.В. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки, управління та адміністрування Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України;

Ануфрієва О. Л. – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач аспірантури ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України

Розробник:

М.І. Скрипник, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філософії і освіти дорослих ЦППО ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України

Скрипник М. І. Технологія організації дослідно-експериментальної роботи. Частина 3. «Nullius in verba» («Нічого зі слів»): доказ через експеримент/М. І. Скрипник: Робочий зошит із дисципліни циклу професійної підготовки аспірантів II курсу навчального плану підготовки галузі знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки». – К.: ЦППО, 2018. – 28 с.

Третя частина робочого зошита з дисципліни «Технологія організації дослідно-експериментальної роботи» є логічним продовженням започаткованої в попередніх двох частинах ідеї розроблення авторських завдань, спрямованих на розвиток конвергентного (необхідне для знаходження єдиного точного рішення задачі) та дивергентного (завдяки яким виникають оригінальні рішення) мислення (відповідно (за Дж. Гілфордом). Відповідно до проведеного автором опитування аспірантів щодо наявних труднощів в організації дослідно-експериментальної роботи розроблено завдання для цього випуску. З'ясовано, що аспіранти потребують допомоги щодо розроблення авторського освітнього курсу із проблематики дослідження. Це спонукало до створення і введення у цю частину робочого зошита тренінгового заняття з означеної теми. Допомогою у розв'язанні завдань є авторська Е-презентація.

Для підготовки аспірантів галузі знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки», науково-педагогічних працівників, андрагогів системи післядипломної педагогічної освіти, науковців, організаторів післядипломної педагогічної освіти.

ДІАЛОГОГ ІЗ ЧИТАЧЕМ

Читач: У чому особливість третьої частини робочого зошита?

Автор: Третя частина робочого зошиту із дисципліни містить завдання, які розроблено та структуровано відповідно до проведеного автором опитування аспірантів щодо наявних натеper труднощів і перепон в організації дослідно-експериментальної роботи.

Великий інформаційно-освітній ресурс із теорії методу дослідження, що сформовано завдяки й викладачам у різних програмах підготовки в аспірантурі, й науковими керівниками, має бути відрефлексовано аспірантами практично в межах власної дослідницької теми. На думку аспірантів, для повноцінного аналізу досліджуваного освітнього об'єкта мають бути коректно розроблені запитання, де основним є змістова характеристика. Це перший запит аспірантів. Другий запит — це потреба в побудові методичного розділу експерименту, у відборі евристичних тем для спецкурсів і факультативів, яким не було дотепер місця в програмах ВНЗ. Отже, окрім присвяченої технології розроблення анкет тематичний блок даного числа містить нагадування і про інші актуалізації дослідницьких результатів, серед яких — авторський курс, що стає основою формувального експерименту.

Автор усвідомлює, що навіть шляхом діалогу з розв'язанням завдань, які спрямовано на розвиток конвергентного та дивергентного мислення, аспіранти без потужної системної самоосвіти не зможуть отримати остаточну стверджувальну відповідь щодо якісного застосування методів отримання первинної емпіричної інформації (опитувальним та експериментом). Нагадування про це — в назві цієї частини робочого зошита: «nullius in verba» («Нічого зі слів») — це девіз найстарішої наукової спільноти — Лондонського королівського товариства з розвитку знань про природу (англ. The Royal Society of London for the Improvement of Natural Knowledge)¹. Цими словами ще раз прагнемо звернути увагу молодих дослідників на провідну ідею: доведенням має слугувати експеримент, розрахунок, але ніяк не слова авторитетів.

Структурно ця частина робочого зошита є логічним продовженням попередніх двох випусків. Пропоновано також Е-дошка з проблеми розроблення авторського курсу: https://ru.padlet.com/marina_scripnik/m5bejshs44e1

Завдання 1. «Визначення понять». Найдіть співвідношення між поняття та його значенням:

1. Ідея	а) первинно сформульована концепція проєктованого процесу; програма дослідження
2. Задум	б) вихідна думка, що лежить в основі розв'язання науково-практичної проблеми

¹ *Королівське товариство (англ. The Royal Society of London for the Improvement of Natural Knowledge) - провідне наукове товариство Великої Британії, одне з найстаріших наукових товариств у світі; створено в 1660 р. і затверджено Королівською хартією в 1662 р. –Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Лондонське_королівське_товариство*

3. Гіпотеза	с) це представлення задуму в верифікованій формі, тобто у формі тверджень, які потребують перевірки, уточнення, обґрунтування тощо
-------------	--

Завдання 2. «Захисти власну ідею дослідження». Запишіть ідею, задум та нульову гіпотезу Вашого дослідження. Аргументуйте їх новизну:

Ідея	
Задум	
Гіпотеза	

Завдання 3. «Дефініції дослідження». Усю множину дефініцій поділяють на дві підмножини: реальні дефініції – визначення, яке ототожнює, розрізняє, будує, виділяє предмет (тобто визначає предмет); номінальна дефініція – визначення, за допомогою якого розкривається, уточнюється, вводиться значення термінів.

Назвіть реальні дефініції Вашого дослідження

Й номінальні дефініції

Завдання 4. «Опитування». Перш ніж розробити запитання анкети, потрібно чітко відповісти собі на кілька запитань:

«що я хочу дізнатися?» _____

«стосовно кого я хочу дізнатися?» _____

«що я хочу зрозуміти?» _____

«для кого я хочу розробити анкету?» _____

«які запитання я хочу сформулювати?» _____

Завдання 5. Методи опитування. Віднайдіть співвідношення між поняттям та його змістом:

1. Анкетування –	а) письмова форма опитування, яка здійснюється, як правило, без прямого і безпосереднього контакту інтерв'юера з респондентом
2. Інтерв'ювання –	б) специфічний вид опитувань, позбавлений масового характеру; воно проводиться серед визначеного кола респондентів, котрі вважаються компетентними в проблемах,

	безпосередньо пов'язаних із предметом дослідження
3. Експертне опитування –	с) форма очного проведення опитування (дослідник знаходиться в безпосередньому контакті з респондентом)

Завдання 6. Ідентифікація помилок. Опитувальні методи збору первинної інформації передбачають наявність кваліфіковано складеної анкети або опитувальної картки. Вони починаються з преамбули, яка має виконувати мотиваційну функцію – бути засобом мотивації респондента до заповнення анкети та формування в нього установки на щирість при наданні відповідей. Крім того, преамбула містить інформацію про мету опитування, коментарі й інструкції щодо роботи респондента з анкетною. Допускається, щоб усі ці відомості не оформлювалися як преамбула, а доводилися в усній формі: педагог озвучує дану інформацію безпосередньо перед проведенням опитування в групі респондентів.

Зверніть увагу! При складанні анкети (або використанні запозиченої в інших дослідників) необхідно переконатися, що:

1. Запитання мають чітко зрозумілий зміст, не викликають різних розумінь одного й того самого формулювання.

2. Формулювання запитання припускає лише одну відповідь, тобто не містить у собі декількох запитань. Наприклад:

3. Усі питання ставляться таким чином, щоб на них можна було дати точну відповідь.

4. Варіанти відповідей, які пропонуються респондентові, мають чітко відрізнитися один від одного, інакше дослідникові буде украй важко (або навіть неможливо) зробити висновки на їхній основі. Наприклад, дослідник не отримає критично важливої інформації, якщо поставить перед респондентами питання в такому формулюванні:

5. Запитання сформульовані без порушення лексичних і граматичних норм (не містять мовних помилок).

6. Формулювання запитання відповідають рівню культури респондентів (не ображають їхнього естетичного смаку, але й не містять незрозумілих термінів тощо).

7. Жодне з запитань не має образливого для респондентів змісту, не принижує їхньої гідності.

8. Кількість запитань в анкеті не спричиняє інтелектуального й психологічного перевантаження респондента, не перевтомлює його.

9. Уся система запитань і відповідей є достатньою для отримання того обсягу інформації, яка необхідна для вирішення дослідницьких завдань.

Варто пам'ятати, що опитувальник повинен містити лише ті запитання, відповіді на які стануть для дослідника джерелом необхідної йому інформації.

Ідентифікуйте помилки в поданих нижче запитаннях анкети:

1. Як часто Ви звертаєтеся за допомогою до батьків?

а) дуже часто; б) не дуже часто; в) часто; г) інколи; д) час від часу

2. Чи відвідуєте ви масові заходи? Які саме?

3. У яких змаганнях Ви брали участь?

Завдання 7. Види запитань в опитувальних методах збору інформації

Існує кілька класифікацій запитань². На основі чинної класифікації запропонуйте приклади різних типів запитань із проблеми власного дослідження³.

Класифікація № 1. За предметним змістом запитань

Тип питання	Мета	Приклади	Приклади запитань із проблематики власного дослідження
запитання про факти	отримання інформації про конкретні педагогічні явища та події	<i>Чи займаєшся ти спортом? а) Так, регулярно відвідую спортивний клуб, секцію. б) Так, займаюсь самостійно. в) Ні, не займаюсь.</i>	
запитання про знання	визначення рівня поінформованості респондента	<i>Чи знаєте Ви, що вживання алкоголю шкодить здоров'ю? а) Так, знаю. б) Ні, не знаю.</i>	
запитання про думку	виявлення ставлення людини до тих чи інших подій, фактів	<i>На твій погляд, як користування Інтернетом впливає на розвиток людини? а) Негативно. б) Позитивно. в) Не впливає взагалі.</i>	
запитання про мотиви	виявлення суб'єктивних уявлень людини	<i>Чи зміг би ти розв'язати конфлікт між твоїми</i>	

² Див.: Соціологічні дослідження в шкільному колективі: функції, методи, організація проведення та інтерпретація результатів : Методичний посібник для педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів / Уклад. С.В. Білошицький, С.С. Мітягіна. – Хмельницький, 2016. – 93 с.

³ Важливим чинником, який впливає на відбір видів запитань, є забезпечення зручності майбутньої обробки анкетних даних. Так, відкриті запитання дозволяють виявити нюанси думок респондентів, але отриману на їхній основі інформацію важко формалізувати, «підрахувати». Закриті запитання, запитання-меню, шкальні запитання, дихотомічні запитання є зручними для обробки, але не дають гарантії обліку всієї повноти респондентських оцінок.

	про фактори власної діяльності, поведінки	однокурсниками, якби вони звернулися до тебе за порадою й допомогою? а) Так, упевнений, що зміг би. б) Ні, не зміг би. в) Не знаю.	
--	---	---	--

Класифікація № 2. За логічною природою запитань

Тип запитання	Характеристика	Приклади	Приклади запитань із проблематики власного дослідження
основні запитання	Це більшість запитань, з яких складається анкета або опитувальна картка. Вони спрямовані безпосередньо на розкриття теми дослідження.	<p><i>Чи спілкуєшся ти з однокурсниками поза школою?</i></p> <p><i>а) Так.</i></p> <p><i>б) Ні.</i></p> <p><i>Якого літературного героя ти обрав би для себе за приклад мужності? _____</i></p>	
запитання-фільтри	Ці запитання служать для «відкидання» осіб, які є некомпетентними у темі дослідження, а також для виокремлення за певною ознакою частини респондентів з усього масиву опитаних.	<p><i>Якщо педагога-дослідника цікавлять відповіді виключно учнів, які мають приналежність до молодіжних субкультур, то фільтром буде виступати відповідне запитання:</i></p> <p><i>Ти є прихильником якої-небудь молодіжної субкультури?</i></p> <p><i>а) Так.</i></p> <p><i>б) Ні.</i></p>	

<p>контрольні запитання</p>	<p>Ці запитання використовуються для перевірки правдивості та несуперечливості відповідей, а також щирості респондента. По суті контрольні питання являють собою варіації одного й того самого запитання: ці варіації відрізняються одна від одної формулюванням і розташовуються в анкеті на певній відстані між собою.</p> <p>Якщо на контрольні запитання респондент дасть кардинально різні відповіді, це свідчитиме про нестійкість отриманої інформації, тобто респондент не проявляє щирості або неухважно поставився до опитування.</p>	<p><i>Як ти вважаєш, чи будь-яку інформацію про себе слід повідомляти своїм батькам?</i></p> <p><i>а) Так, тому що вони відповідають за мене і мають знати все, що зі мною відбувається.</i></p> <p><i>б) Ні, у мене можуть бути свої секрети навіть від батьків.</i></p> <p>...</p> <p><i>На твою думку, чи є правильним приховувати від батьків певні факти з твого життя?</i></p> <p><i>а) Так.</i></p> <p><i>б) Ні.</i></p>	
<p>запитання, що наводять на думку</p>	<p>Такі запитання допомагають респонденту осмислити тему питання, правильно зрозуміти його та дати точну</p>	<p><i>Дедалі частіше в молодіжному середовищі поняття «успішність» пов'язується з популярністю людини в сфері</i></p>	

	Відповідь.	шоу-бізнесу. Чи вважаєш ти, що захоплення співами, танцями тощо може перерости у повноцінну кар'єру? а) Так. б) Ні.	
--	------------	---	--

Класифікація № 3. За психологічною функцією, що визначає ставлення респондента до самого факту анкетування та до запропонованих запитань

Тип запитання	Характеристика	Приклади	Приклади запитань із проблематики власного дослідження
контактні запитання	Ці запитання служать для встановлення контакту з респондентом і мають за мету викликати інтерес до опитування та заохотити людину взяти в ньому участь. Як правило, контактне питання є першим або одним із перших в анкеті, є досить простим за формою та стосується самого респондента.	<i>Що для тебе є найважливішим?</i> 1) Здоров'я. 2) Навчання. 3) Спортивні досягнення. 4) Стосунки з ровесниками. 5) Стосунки з батьками. б) Інше, а саме _____	
буферні запитання	Такі запитання використовуються лише в опитуваннях, які складаються з декількох тематичних блоків. Вони мають за мету переключити увагу респондента при переході від однієї теми до	В анкеті щодо здорового способу життя буферне запитання між тематичними блоками «Фізична активність» та «Їжа»: <i>Через який</i>	

	іншої.	<i>проміжок часу після занять спортом ти приймаєш їжу? а) Якщо відчуваю голод, то одразу після тренування. б) Через півтори-дві години. в) Свій варіант</i> —	
прямі запитання	Ці запитання мають спонукати респондента висловити своє ставлення до проблеми, що аналізується.	<i>Чи можеш ти вдатися до обману, якщо це дозволить тобі уникнути покарання за вчинені тобою дії? а) Так, можу. б) Ні, навіть у такій ситуації намагаюся бути чесним.</i>	
непрямі (опосередковані) запитання	Такі запитання пропонують респондентові висловитися від імені групи, колективу. Він почувається вільніше, оскільки це нібито знімає з нього відповідальність за власну позицію, та може дозволити собі висловлюватися більш критично.	<i>Чи здатний твій клас ініціювати та організувати добродійну акцію в школі? 1) Так, може. 2) Так, але все одно буде потрібна підтримка з боку дорослих. 3) Ні, не може.</i>	

Класифікація № 4. За характером відповідей на поставлені питання

Тип запитання	Характеристика	Приклади	Приклади запитань із проблематики власного
---------------	----------------	----------	--

			дослідження
закриті запитання	Відповіді на ці запитання передбачають вибір одного із запропонованих варіантів.	<i>Чи доступно для тебе вчителі пояснюють новий матеріал?</i> а) Так, цілком доступно. б) Ні, я майже ніколи не можу зрозуміти нову тему на уроці. в) Важко відповісти, залежить від предмета.	
відкриті запитання	Передбачають вільну відповідь у вигляді слова, речення, кількох речень. Запитання супроводжуються рядком/кількома порожніми рядками, які потрібно заповнити.	<i>Що потрібно зробити адміністрації школи та вчителям, щоб учням стало цікавіше навчатися?</i> _____ _____	
напівзакриті запитання	У таких запитаннях поряд з набором варіантів відповідей респонденту надається можливість висловити власну думку з проблеми, що досліджується.	<i>Телевізійним програмам якого змісту ти віддаєш перевагу?</i> 1) Гумористичним програмам. 2) Художнім фільмам. 3) Музичним програмам. 4) Політичним ток-шоу. 5) Спортивним репортажам. 6) Інше (свій варіант) _____	

запитання-меню	Це закриті питання, у яких дозволяється обрати не один, а декілька варіантів відповіді.	<p><i>З твоєї точки зору, канікули – це час для того, щоб:</i></p> <p>1) <i>Добре відіспатися і відпочити.</i></p> <p>2) <i>Більше уваги приділяти своїм захопленням, хобі.</i></p> <p>3) <i>Більше спілкуватися з друзями.</i></p> <p>4) <i>Відвідати своїх рідних в інших містах.</i></p> <p>5) <i>Вирушити в мандрівку.</i></p> <p>6) <i>Більше спілкуватися з батьками.</i></p> <p>7) <i>Приділити увагу вивченню тем, які не дуже добре зрозумів.</i></p>	
шкальні запитання	Відповідь на ці запитання дається у вигляді шкали, на якій необхідно відмітити той чи інший показник, або респонденту пропонується оцінити чи розташувати запропоновані варіанти відповідей у певній послідовності.	<p><i>Наскільки важливим для тебе є визнання однокласниками твого лідерства? (обведіть кружечком на шкалі міру значимості в балах):</i></p> <p><i>_1_ 2_ 3_ 4_ 5_</i></p>	
дихотомічні	Такі запитання	<i>Я дозволяю собі</i>	

(альтернативні) запитання	пропонують відповіді за принципом «Так – Ні», що носять взаємовиключний характер.	<i>пити слабоалкогольні напої. 1) Так. 2) Ні.</i>	
------------------------------	--	---	--

Завдання 8. *Ознайомтеся з анкетною, поданою за цим посиланням: https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSf7LtDI22FbW8YCqBPI1eZPKTQHbXrFmdOGej9AHWThR47kgw/viewform?usp=sf_link. Дайте відповіді на запитання.*

За допомогою Google форми створіть свою анкету із проблеми дослідження.

ТРЕНІНГОВЕ ЗАНЯТТЯ

«Як відбирати й структурувати матеріал змісту освітнього курсу?»

1. Продовжте речення:

Зміст навчальної дисципліни – це

Навчальний елемент – це

Програма -

Мета –

2. Сформулюйте навчальні елементи освітнього курсу з проблематики дослідження.

Проаналізувати поданий нижче матеріал і представити опорною схемою.

Відбір та формування змісту навчання — складне й відповідальне завдання в управлінні навчальним процесом, яке реалізується в процесі планування й організації навчального процесу і може бути здійснене в кілька кроків⁴:

1. Ознайомитися з відповідними навчальними планами й програмами, цілями підготовки та навчання, що були визначені та розроблені у результаті цілепокладання та планування.

2. Продумати й систематизувати джерела відбору змісту навчання (носії інформації, які необхідно застосовувати під час збирання інформації) з урахуванням ступеня загальності щодо дисципліни або теми викладання⁵.

3. Проаналізувати та врахувати чинники, що впливають на зміст освіти⁶.

⁴ *Проектування змісту навчання. Психологія діяльності та ...posibniki.com.ua/post-proektuvannya-zmistu-navchannya*

⁵ *Джерелом відбору змісту освіти загалом є культура та соціальний досвід, як конкретизуються і формують чинники відбору матеріалу, принципи його конструювання та структурування. До джерел відбору змісту навчання них належать: наука, духовні цінності, форми суспільної свідомості, вироблення матеріальних і духовних благ, досвід суспільних відносин, сфери (види) діяльності людини (практично-перетворювальна, пізнавальна, комунікативна, ціннісно-орієнтаційна, художня).*

4. Суб'єктивний чинник, зокрема методологічні позиції вчених, трактування ними проблеми розумового розвитку тих, хто навчається, під впливом навчальної роботи. Такі позиції відбиваються в низці теорій освіти (табл. 1).

Таблиця 1

Теорії формування змісту освіти та навчання

Теорії змісту освіти	Представники	Тенденції розвитку	Головне завдання освіти та особливості
Енциклопедизм (дидактичний матеріалізм)	Я. А. Коменський (1592—1670) Джон Мільтон, 1644 (1608—1674) Й. Б. Базедов, 1770 (1724—1790)	Найдавніша теорія освіти. Сьогодні продовжує домінувати вітчизняній освіті, низці європейських країн	— передання учням якомога більшої кількості знань з різних напрямів науки, техніки, мистецтва
Класицизм (дидактичний формалізм)	Геракліт, давньогрецьк. філософ; Цицерон, давньорим. правознав., І.Кант, німецький філософ; Ф.Дистервег, педагог, Й.Г.Песталоцці (1746—1827), швейцарс. педагог-демократ, дидактик; Й.Ф. Гербарт (1776—1841), нім. філософ, психолог, педагог; Г.Спенсер, англ.	Остаточо сформувався наприкінці XVIII — у XIX ст. Сьогодні застосовується в Іспанії, Португалії, деяких типах шкіл Англії, Франції тощо	— розвиток здібностей учнів, насамперед розумових (до аналізу й синтезу, дедукції та індукції, логічного мислення), а засвоєння фактів, знань основ наук має другорядне значення, оскільки може прийти в процесі розвитку: «Багато знань розуму не навчить»;

⁶ Низка об'єктивних і суб'єктивних чинників. 1. Поточні та перспективні потреби суспільства, а також окремих людей, членів цього суспільства. Це пов'язано з тим, що історичний розвиток суспільства сприяє перетворенню людини, яка власне і має забезпечувати суспільний прогрес. Наприклад, коли потребою суспільства була індустріалізація, створювалися навчальні заклади, в яких основою змісту навчання були знання та вміння з точних і технічних дисциплін; у цей час і для окремих людей вважалося доцільним, перспективним і навіть престижним здобувати технічні професії. Останнім часом, із переходом до ринкової економіки й у зв'язку з гуманізацією суспільства почали домінувати економічні та юридичні спеціальності, зміст навчання доповнюють знаннями з економіки, психології тощо. 2. Ідеологія (політика) — це одна закономірність формування освіти, вплив якої пояснюється тим, що саме через зміст освіти протилежні сили намагаються поширити свій вплив на школу і, як наслідок, на все суспільство. Наприклад, у 40—50-х роках ХХ століття заперечувалася наука генетика. Це стало причиною заборони здійснення відповідних наукових досліджень та розкриття цих питань у змісті освіти. 3. Державна стратегія розвитку освіти також є важливим чинником, що визначає цілі освіти і впливає на її зміст, оскільки в ньому відображаються два аспекти — національний і загальнолюдський. 4. Система соціальних і наукових досягнень також належить до об'єктивних соціальних чинників, що впливають на формування змісту.

	філос.; Ж. Піаже (1896—1980), швейцарс. психолог, філософ, педагог		— засобом для розвитку є «інструментальні предмети»—мови, математика, фізика; — недооцінювання значення гуманітарних наук
Дидактичний утилітаризм	Д.Дьюї (1859—1952), психолог, педагог, філософ США Г. Кершенштейнер (1854—1932), нім. педагог, теоретик трудової школи	Виник на межі XIX—XX ст. Сьогодні впливає на методи і форми роботи в школах США	— необхідно вчитися на тих видах діяльності, які дозволили цивілізації вийти на сучасний рівень; — заняття конструктивного характеру (вчити готувати їжу, залучати до рукоділля тощо — щоб зварити борщ, необхідно знати біологію, фізику, хімію)
Структуралізм	К. Сосницький, польський педагогіки	Можна застосовувати лише для вивчення точних предметів	— навчання має бути організоване у вигляді великих структур, що є основними системотвірними компонентами й організуються лише за логічним принципом. Відмова від принципів систематичності, послідовності, історизму

5. Сукупність реальних можливостей системи навчання, яка є: а) регулятором впливу на появу у змісті освіти відомостей, що потребують певного рівня оснащення навчального процесу, матеріально-технічних та економічних можливостей; б) обмеження вікового характеру — уже доведено, що запам'ятати дитина може все, причому чим вона молодша, тим швидше, але зрозуміти, засвоїти, осмислити — тільки за певного рівня розвитку.

6. Розвиток науки, техніки, виробництва також висувають певні вимоги до змісту освіти.

7. Природа, знання про неї, її сучасний стан сьогодні змушують вносити у зміст навчання та освіти екологічних знань і питань, що стосуються проблеми збереження природного середовища та природних ресурсів.

8. Рівень культури та культурні цінності, що переважають у суспільстві (державі), зумовлюють внесення у програми навчання знань про відповідні культурні надбання:

чим вищий рівень культури суспільства у державі, тим вищі вимоги ставляться щодо відповідних знань, умінь, навичок тих, то навчається.

Принципи й критерії відбору змісту освіти⁷. Є низка підходів до формулювання принципів і критеріїв відбору змісту навчання та освіти (І. Лернер, М. Скаткін, Б. Ліхачов, В. Краєвський, та ін.). В узагальненому варіанті основою для відбору та конструювання змісту освіти навчання мають бути такі принципи та критерії:

- *гуманістичності* — забезпечує пріоритет загальнолюдських цінностей та здоров'я людини, вільного розвитку;
- *науковості* — зміст освіти й навчання будується на науковій основі, відповідає останнім досягненням науки, соціального та культурного процесу, характеризується чіткістю висновків, об'єктивністю, доказовістю, точністю;
- *історизму* — висвітлення під час вивчення різних дисциплін їхнього розвитку, характеристика внеску вчених інших галузей у розв'язання проблем певних дисциплін;
- *послідовності* — планування змісту таким чином, щоб кожне нове знання спиралося на попереднє та впливало з нього;
- *систематичності* — передбачає: а) розгляд знань та формування вмінь у системі логіки та системі певної науки, б) зміст освіти має ґрунтуватися на засадах взаємозв'язку між окремими дисциплінами;
- *зв'язку з життям* — у змісті має діставати відображення зв'язок теорії з практикою, необхідність поєднання навчання з виробничою працею (це спосіб верифікації (перевірки) дієвості набутих знань та сформованих навичок), до змісту освіти необхідно вводити матеріал, що полегшує професійну орієнтацію молоді;
- *доступності* — відповідність складності змісту навчального матеріалу віковим можливостям, рівню підготовленості студентів;
- *доцільності* — а) з точки зору якості зміст навчання має бути достатньо інформативним для забезпечення потреб як суспільства, так і окремої особистості, й забезпечувати досягнення цілей навчання: відбирається лише необхідний, корисний, актуальний у даний час, за даних умов, у даному навчальному закладі матеріал; до програми навчання та навчального матеріалу включають знання, що відповідають типовим проблемам і методам тих царин знань, що вивчаються, суспільним та особистим потребам, відображають головне, сучасне, нове, мають виховну та пізнавальну цінність; б) з точки зору кількості — обсяг змісту навчального матеріалу має відповідати кількості часу, що його відведено на вивчення дисципліни, теми тощо та рівню його інформаційної насиченості, достатності поданої в ньому інформації для реалізації поставлених цілей;
- *індивідуалізації та диференціації* — вибір змісту таким чином, щоб уможливити індивідуалізацію навчально-виховної роботи з урахуванням інтересів і здібностей учнів.

⁷ Опора на принципи відбору змісту навчання та освіти забезпечить: по-перше, повноцінну, наукову освіту підрастаючого покоління, постійне вдосконалення молоді генерачії у зв'язку із соціально-економічними перетвореннями та потребами суспільства у поліпшенні підготовки учнів до розумової та виробничої діяльності; по-друге, уникнення помилок, що їх припускалися протягом історичного розвитку педагогіки і що негативно впливали на рівень освіти (зміст відстав від сучасного рівня науки, був перенавантаженим тощо).

Як перетворити інформацію на зміст навчання? Це доцільно здійснити за допомогою таких процедур:

– *фільтрація* передбачає виконання однієї з дій: 1) відбір з усієї сукупності інформації лише тієї, що сприятиме реалізації поставлених навчальних цілей; 2) виключення зайвої інформації, що прямо не пов'язана з досягненням цілей або перешкоджає їх досягненню;

– *стиснення інформації* — скорочення числа та розміру повідомлень без істотної зміни їхнього змісту (наприклад, реферування). Головна вимога — кількість навчальної інформації має відповідати можливостям її засвоєння за одиницю часу тими, хто навчається;

– *редагування інформації* — зміна форми повідомлень з метою підвищення ефективності засвоєння інформації (переструктурування, переформулювання, спрощення, доповнення прикладами, поясненнями тощо);

– *структурування навчального матеріалу* — структурно-логічний підхід, необхідний для долучення нової інформації до єдиної цілісної системи знань (понять) за властивостями, відношеннями між собою і стосовно об'єктів інших систем⁸.

Як структурувати навчальний матеріал? Під час вибору способу (структури) побудови змісту необхідно враховувати: мету навчання, вимоги до рівня навченості, характер знань, що вивчаються, особливості тих груп (студентів, учнів), для яких розробляється зміст.

Загалом можливо представити структурування навчального матеріалу таким алгоритмом:

1) поділ інформації на навчальні одиниці — дисципліни (навчальні предмети), розділи, теми, питання⁹;

2) структурування через виокремлення основних змістовних блоків навчального матеріалу:

– *інформаційний блок*: а) фундаментальна інформація, б) ключові поняття визначення, в) фактичні відомості, г) принципи; розширювальний блок: а) інформація полемічного характеру, б) напрями досліджень;

– *проблемний блок*: задачі й завдання проблемного характеру (на основі вивченої інформації);

– *синтезувальний блок*: задачі й завдання проблемного характеру (на основі синтезу матеріалів кількох тем);

– *контрольний блок*: система запитань-завдань для взаємоперевірки, самоконтролю¹⁰;

⁸ Структурування навчальної інформації може здійснюватися за різними принципами: структурно-логічний принцип передбачає логічний зв'язок між поняттями та судженнями; дидактичний принцип структурування тексту, підручника, курсу лекцій тощо враховує співвідношення старого та нового, простого та складного, словесного та наочного, абстрактного та конкретного; компонентний принцип — передбачає урахування з основних елементів наукового знання (факти, поняття, категорії, принципи, закони, теорії, проблеми, гіпотези, методи тощо).

⁹ Ця процедура здійснюється під час підготовки змісту освіти і навчання з метою забезпечення ефективнішого засвоєння через поділ матеріалу на певні логічно пов'язані порції. Схематично структуру змісту освіти і навчання можна представити у вигляді структурно-логічної схеми — «грона», вершиною якої є провідне поняття, ідея, думка, тема, назва, а далі здійснюється певний структурний чи функціональний розподіл на компоненти й елементи змісту навчання.

3) побудова моделі засвоєння бази знань і структурування елементів та груп бази знань теми на основі однієї з концепцій рівнів засвоєння навчальної інформації (табл. 2).

Таблиця 2

Концепції рівнів засвоєння навчальної інформації

Автор концепції	Основа таксономії	Рівні засвоєння	Характеристика рівнів засвоєння
Б. Блум	тип навчальних цілей	когнітивні цілі (знання):	1 — знання, 2 — розуміння, 3 — застосування, 4 — аналіз, 5 — синтез, 6 — оцінка
		афективні цілі (ціннісні орієнтації)	1 — сприйняття, 2 — реагування, 3 — засвоєння ціннісних орієнтацій, 4 — організація ціннісних орієнтацій, 5 — поширення ціннісних орієнтацій на діяльність
		психомоторні цілі	рухові навички
В. П. Беспалько	технологічний підхід до навчання, орієнтація на кінцевий результат	1. «Учнівський рівень»	1) здатність учня розпізнавати, пригадувати раніше засвоєний матеріал на основі повторного ознайомлення з ним у тексті, 2) учень має лише загальне уявлення про об'єкт, явище, це дає змогу розпізнавати його з-поміж схожих, раніше не відомих об'єктів
		2. Алгоритмічний рівень	здатність учня самостійно відтворювати інформацію і застосовувати її в різноманітних типових випадках, що не вимагають створення нової інформації
		3. Евристичний рівень	здатність того, хто навчається, відтворювати і перетворювати засвоєну інформацію для обговорення відомих об'єктів

¹⁰ Таке структурування застосоване в підручнику з педагогіки І. Подласого, де вирізнено такі блоки: ІБ — інформаційний блок, РБ — розширювальний блок, ПБ — проблемний блок, СБ — ситуаційний блок, БС — блок самоконтролю, КБ — коригувальний блок [Педагогіка. Книга 1: Общє основы: Учебник для вузов (fb2 ...flibusta.site/b/355129/read)].

			навчання і продукування суб'єктивно нової інформації про них, для застосування засвоєної інформації у різноманітних нетипових випадках, що вимагають утворення нових методів дії	
		4. Творчий рівень	здатність учня самостійно використовувати засвоєну інформацію для отримання об'єктивно нової інформації у процесі: а) знаходження і обговорення нових властивостей об'єктів, що вивчаються; б) знаходження і дослідження нових методів діяльності з об'єктами; в) знаходження нових об'єктів, властивостей і якостей	
Б. Немерко	результат засвоєння знань	пізнавальні цілі	1 — знання: категорія А «знання-впізнання», категорія В «знання — розуміння» 2 — вміння: категорія С «застосування знань у типових ситуаціях» категорія D — «застосування знань у проблемних ситуаціях»	
Д. Толлінгерова	навчальні завдання проект майбутньої дії	як	1) відтворення знань	завдання на впізнання, відтворення окремих фактів, визначень, текстів
		2) прості розумові операції	опис, систематизація тощо	
		3) складні розумові операції	аргументація, пояснення тощо	
		4) повідомлення знань і вигадування		
		5) продуктивне мислення	розв'язання проблем	
В. А. Козаков	рівень розвитку	1) запам'ятовування	здатність відтворювати	

	конкретних умінь	(початкове вміння)	(повторювати, описувати) терміни, поняття, визначення, теорії, концепції, формули, алгоритми тощо
		2) розуміння (розвинене вміння)	здатність здійснювати з навчальним матеріалом розумові операції: аналізувати, синтезувати, узагальнювати, конкретизувати, порівнювати, аргументувати, доводити, формулювати висновки, інтерпретувати, пояснювати, виділяти тощо
		3) застосування (високорозвинене вміння)	здатність вирішувати типові задачі в типових умовах: розраховувати по формулі, виконувати по алгоритму, діагностувати за методикою, працювати за планом, програмою тощо
		4) творчість (найвищий рівень уміння чи майстерність)	здатність розв'язувати нетипові задачі в нетипових умовах: — за необхідності доповнити, модифікувати, спростити, відредагувати, виправити, відкоригувати план, алгоритм, методика; — запропонувати свій варіант поведінки, діяльності, розрахунку, плану; — самостійно спроектувати, сконструювати, запрограмувати, розробити, змодельовати, винайти який-небудь продукт, нове знання
Г. О. Ковальчук	кінцевий результат засвоєння	1) початковий поняттєвий (фактологічний)	вміння називати, вибирати, виявляти, визначати... (терміни, поняття, факти, символи за переліком)
		2) репродуктивне	вміння давати визначення, доповнювати, пояснювати,

		вміння	описувати, оцінювати, порівнювати, аргументувати...
		3) алгоритмічно-дійовий (умовно-професійний)	вміння доводити, виправляти, обчислювати, упорядковувати, застосовувати, вирішувати, організовувати, аналізувати, випробовувати, приймати рішення...
		4) творчий (професійний)	вміння запропонувати, класифікувати, моделювати, реорганізовувати, захищати, обґрунтовувати, комбінувати, планувати...
Загальний підхід	кінцевий результат засвоєння	1) репродуктивний (виконавський, відтворювальний, наслідувальний, алгоритмічний)	копіювання запропонованих зразків дій
		2) реконструктивний (пошуковий, евристичний)	застосування відомих знань, прийомів дій до нових ситуацій
		3) творчий (продуктивний, креативний)	самостійна й ініціативна практична діяльність
С. Л. Рубінштейн	процесуальний підхід з точки зору психології	Складові процесу:	Стадії: первинне ознайомлення
		1) сприйняття матеріалу	з матеріалом чи його сприйняття в широкому сенсі
		2) осмислювання	осмислення
		3) запам'ятовування	спеціальна робота з його закріплення
		4) опанування матеріалу, що дає можливість вільно ним користуватися в різних ситуаціях	опанування матеріалу: — по-різному оперувати ним у різних умовах і ситуаціях, — застосовувати його на практиці
В. О. Якунін	процес засвоєння знань	сприйняття об'єкта	виділення з фону і визначення його істотних властивостей

		осмислення	розгляд найістотніших поза- і внутрішньосуб'єктних зв'язків і відносин
		запам'ятовування	запам'ятовування виділених властивостей і відносин у результаті багаторазового сприйняття і фіксації їх
		активне відтворення	відтворення сприйнятих і осмислених істотних властивостей і відносин
		перетворення	включення щойно сприйнятого знання в структуру наявного досвіду, або його використання як засобу виведення нового знання

Як визначити елементи змістового блоку навчальних курсів? Існують різні підходи до розуміння «елемент змістового блоку»:

- 1) у роботах Л. Зоріної, з позиції формування системності знань, «одиноцею» змісту освіти визначається наукова теорія¹¹;
- 2) у тезаурусній концепції елементом змістового блоку навчальних курсів визначено дескриптор – найбільш суттєве поняття у вигляді слів та словосполучень, вагомою характеристикою яких є семантична стійкість та контрастність¹²;
- 3) В. Беспалько у змістовому блоці навчальних предметів виокремлює навчальні елементи – об'єкти, явища, методи діяльності, обрані з науки і внесені до програми навчального предмета¹³.

Окремий елемент змістового блоку навчальних курсів - «навчальний елемент», який конкретизовано в нормативних документах вищої школи. Навчальний елемент – певна дидактична одиниця – мінімальна доза навчальної інформації, що зберігає властивості навчального об'єкта¹⁴.

На думку І. Доброскок¹⁵ у якості навчальних елементів визначаються **поняття, явища, відношення, алгоритми**, бо «використання цих типів навчальних елементів в якості окремих елементів змістового блоку навчального курсу є доречним, тому що: дана термінологія використовується в нормативному й навчально-методичному

¹¹ Зорина Л. Я. *Системность – качество знаний* / Л. Я. Зорина. – М. : Знание, 1976. – 64 с.

¹² *Словарь-справочник по социальной работе* / сост. Е. И. Холостова. – М. : Юрист, 1997. – 424 с

¹³ Беспалько В. П. *Основы теории педагогических систем: проблемы и методы психолого-педагогического обеспечения технических обучающих систем* / Владимир Павлович Беспалько. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1977. – 304 с. 2

¹⁴ Беспалько В. П. *Педагогика и прогрессивные технологии обучения* / В. П. Беспалько. – М. : Высшая школа, 1995. – С. 85-86.

¹⁵ Доброскок І.І. *Рівні ефективності організації навчальної діяльності майбутніх соціальних педагогів.*- Режим доступу: www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?..

забезпеченні підготовки фахівців з вищою освітою; для кожного елемента змістового блоку навчального курсу можна визначити його тип згідно з наведе ним складом; такий поелементний розподіл змістового блоку навчального курсу дає можливість визначити обсяг навчального курсу; такий поелементний розподіл змістового блоку навчального курсу зручний для діагностичного завдання цієї навчання й побудови засобів діагностики рівнів засвоєння навчальних елементів»¹⁶

I. Доброскок пропонує елементами змістового блоку навчальних курсів галузі знань «Соціальна педагогіка» такі¹⁷:

- **поняття** – категорії, терміни, поняття, позначення;
- **явища** – властивості, явища, факти, спостереження, твердження, опис об'єктів, механізмів тощо;
- **відношення** – співвідношення, теореми, закони, концепції, правила, гіпотези, теорії, моделі (аналітичний або графічний опис процесу), залежності (зокрема аналітичні, графічні та логічні), структури тощо;
- **алгоритми** – алгоритми діяльності (у тому числі алгоритми розв'язування задач, доведення теорем, рівнянь тощо), послідовності дій, процедури, правила прийняття рішень, поведінки тощо.

Діяльнісний етап

Вправа 1. На прикладі дисципліни «Технологія організації дослідно-експериментальної роботи» (для підготовки аспірантів) подайте елементи змістового блоку (за класифікацією I. Доброскок):

<i>поняття</i>	<i>явища</i>	<i>відношення</i>	<i>алгоритми</i>

Вправа 2. Визначте елементи змістового блоку (за класифікацією I. Доброскок), які доцільно формувати із теми Вашого спецкурсу (в контексті наукового дослідження):

<i>поняття</i>	<i>явища</i>	<i>відношення</i>	<i>алгоритми</i>

Вправа 3. Вкажіть співвідношення між автором концепції рівнів засвоєння навчальної інформації та сутністю цієї класифікації.

Автор концепції	Основа таксономії
1) Б. Блум	А. тип навчальних цілей

¹⁶ Там само, С. 182 – 183.

¹⁷ Там само, С. 183.

2)	В. П. Беспалько	В. результат засвоєння знань
3)	Б. Немерко	С. технологічний підхід до навчання, орієнтація на кінцевий результат
4)	В. А. Козаков	Д. навчальні завдання як проект майбутньої дії
5)	Д. Толлінгерова	Е. рівень розвитку конкретних умінь
6)	Г. О. Ковальчук	Ф. кінцевий результат засвоєння
7)	Загальний підхід	Г. кінцевий результат засвоєння
8)	С. Л. Рубінштейн	Н. процес засвоєння знань
9)	В. О. Якунін	І. процесуальний підхід з точки зору психології

Вправа 4. На прикладі спецкурсу із теми наукового дослідження структуруйте основні змістовні блоки навчального матеріалу:

інформаційний блок: а) фундаментальна інформація

б) ключові поняття визначення

в) фактичні відомості

г) принципи

розширювальний блок: а) інформація полемічного характеру

б) напрями досліджень

проблемний блок: задачі й завдання проблемного характеру (на основі вивченої інформації)

синтезувальний блок: задачі й завдання проблемного характеру (на основі синтезу матеріалів кількох тем)

контрольний блок: система запитань-завдань для взаємоперевірки, самоконтролю

РОЗДУМ (РЕФЛЕКСІЯ)

«ДІЙ!». Відповідно до отриманої освітньої інформації сформулюйте плани на майбутнє:

Шість місяців	Три місяці	Завтра

--	--	--

ДУМКИ-ПОРАДИ ВЧЕНИХ ІЗ ТЕМИ

Суїменко Є.І. Анкетне опитування: мистецтво ставити запитання¹⁸

Структура анкети: композиція технічне оформлення, поліграфічні якості.

Наукова якість отриманої методом опитування інформації залежить значною мірою від того, яким чином скомпонована або структурована анкета, чи містить вона в собі всі невід'ємні її складові, чи має певну логічну схему і послідовність її запитань. Мистецтву вдало і конкретно ставити запитання передусє мистецтво структурної побудови анкети. Побудова анкети, що розрахована на масове опитування, має бути такою.

Композиція. Анкета як правило складається з її назви (А); **преамбули** (короткого звернення (Б); **основної змістовної частини** (В) і **соціально-демографічного паспорту** (Г).

Назва анкети (А). Цей елемент композиції анкети, здавалося б не відіграє помітної ролі в її застосуванні. Але потрібно знати що сама назва, ця перша ланка знайомства з нею респондентів, здатна відіграти велике значення в усій процедурі її заповнення залежно від того, чи імponує вона настроєм і установкам респондентів чи ні. Як правило назва складається з двох частин: предметної (про що повинна йти мова) і адресної (на кого розрахована анкета: “Анкета учня”, “Анкета студента”, “Анкета робітника” тощо). Досліднику варто звернути увагу на формулювання першої частини назви, що власне і становить перший крок до мистецтва ставити запитання. Вона покликана привернути увагу респондента, по-перше, своєю неординарністю (але не зарозумілістю й оригінальничанням!) і, по-друге, зацікавити його. Скажімо, так: “Сучасне мистецтво: Ваші думки й міркування” або “Одна державна мова чи дві? Ваша думка”. Якщо серед респондентів переважає молодь або “маргінальні” верстви суспільства, то акцент варто зробити на особистісній значимості їх відповідей: замість “Ваша думка”, “Ваші думки і позиції” інша назва – “Моя думка”!, “Мої думки і позиції”. Головною вимогою до формулювання назви є вимога її ідейної (ідеологічної, оціночної) нейтральності. Ні в якому разі не можна супроводити назву анкети будь-якими епіграфами чи девізами (як це 5 було в одній з молодіжних анкет, де стояло гасло: “В житті завжди є місце подвигам!”). За всією бажаною неординарністю назва анкети має бути короткою.

Звернення до респондента (Б). Смісл звернення – ненав'язливе прохання дати відповідь на запитання анкети. Зміст звернення – послідовне й коротке формулювання мети, або завдання дослідження з акцентом на його значення в першу чергу для самих респондентів, інших громадян, а не для дослідників або замовників теми”, пояснення випадкового (за вибіркою) характеру залучення до опитуваних тієї особи, до якої звертаються дослідники; пояснення технології заповнення анкети (підкреслення або обведення кружальцями обраних варіантів відповіді на закриті запитання або стислий запис відповіді на відкриті); гарантії анонімності, в разі якщо це необхідно (з урахуванням амбітності деяких респондентів не слід при цьому вдаватися до таких

¹⁸ Суїменко Є.І. Тема: Анкетне опитування: мистецтво ставити запитання. – Режим доступу: i-soc.com.ua/school/suimenko_ank.pdf

висловів, як “свого прізвища не пишiть” або “анкета носить анонiмний характер”. Краще: “Своє прізвище можете вказати, можете не вказувати – за Вашим розсудом”); акцент на вичерпне заповнення анкети (“Пам’ятайте, що Вашi вiдповiдi будуть мати сенс лише тодi, коли Ви дасте вiдповiдi на всi запитання нашої анкети”); наприкинцi – висловлювання авансованої вдячностi за участь у дослiдженнi та визначення авторства (“Група соцiологiв”, “Лабораторiя соцiологiчних дослiджень” тощо).

Змiстовна частина (В). Основна, або програмна частина анкети може мати моноструктурний характер (послiдовне наскрiзне розташування запитань) або блочну структуру, коли анкета складається з окремих блокiв, кожний з яких несе на собi певне вузьке смислове навантаження. В обох випадках побудова та розташування запитань в цiй частинi вiдбуваються за принципом “вiд простого до бiльш складного”. Не варто респондента з першої ж сторiнки анкети приголомшувати складними, потребуючими роздумiв запитаннями. Спочатку треба дати йому можливiсть “увiйти в курс справи”, адаптуватись до своєї короткочасної ролi iнформатора, осмислити певне коло проблем i запитань стосовно предмету розмови. Iнколи соцiологи вдаються до першого “iнтригуючого” запитання (“запитання-привади”), але використання цього прийому не завжди доцiльне. Залежно вiд кiлькостi запитань в основнiй частинi та з урахуванням ступеню зростання iх складнощiв варто вдаватись до психологiчної “розрядки” шляхом повернення до простих запитань або “переключення” уваги на iншi, сумiжнi за змiстом запитання з тим, щоб через деякий час знову продовжити “перервану розмову”.

Соцiально-демографiчний паспорт (Г). Цю частину соцiологи дружньо радять розташовувати наприкинцi анкети, щоб не вiдлякувати респондентiв її бюрократичним, казенним характером. В нiй фiксуються вiковi, статевi, етнiчнi, соцiально-статуснi, професiйнi, освiтнi, сiмейно-шлюбнi, соцiально-поселенськi та iншi ознаки респондента. Самi по собi вiдомостi про цi ознаки меншою мiрою можуть цiкавити дослiдникiв, але залежностi вiд них усiх iнших вiдповiдей на основнi програмовi запитання (двовiрнi розподiли) край необхiднi для отримання соцiологами всебiчної й строкатої картини об’єкту дослiдження. Iнколи є сенс наприкинцi анкети пiсля соцiально-демографiчної частини, звернутись до опитуваних з вiдкритим запитанням: що б вони хотiли сказати вiд себе з приводу розглянутих питань? Завершуватись анкета повинна повторною подякою на адресу респондента (“Ще раз щиро дякуємо Вам за допомогу!”). Технiчне оформлення анкети. Структурною складовою анкети, що вiдiграє допомiжну, але важливу роль, є її технiчна упорядкованiсть, а саме:

– наявнiсть (в дужках пiсля тих чи iнших запитань) рiдного роду iнструктивних вказiвок та орiєнтирiв. Наприклад: “Можете пiдкреслити кiлька варiантiв вiдповiдi”, “Пiдкреслiть не бiльше трьох варiантiв вiдповiдi”, “Всi, хто пiдкреслив варiант 2 попереднього запитання, переходять до 26 запитання” та iн.);

– нумерацiя запитань i варiантiв вiдповiдей в єдинiй цифровiй системi. Недоречно нумерацiю запитань робити римськими цифрами, а нумерацiю варiантiв вiдповiдей – арабськими чи навпаки, або замисть цифрової нумерацiї застосовувати нумерацiю лiтерами;

– коректна нумерацiя у випадках складних, табличних за формою запитань.

Полiграфiчнi якостi анкети. Анкета сприятливо впливає на респондента тодi, коли в полiграфiчному вiдношеннi вона виконана якiсно i бездоганно. Сiрий папiр, сiрий або невиразний шриффт пiдсвiдомо вiдштовхують респондента, а якщо в анкетi

траплятимуться граматичні чи стилістичні помилки, значна частина опитуваних іронічно й зневажливо поставиться до заповнення анкети. В анкеті мають бути абзаци, курсиви (підкреслення особливо важливих її моментів), інтервали і відступи між запитаннями і варіантами відповідей. Тексти запитань і тексти варіантів відповідей повинні мати різний шрифт (жирний в текстах запитань і звичний в текстах відповідей). В деяких випадках соціологи застосовують в анкетах малюнки, але доцільність таких введень викликає сумнів.

Сурмін Ю. П. Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація¹⁹

Корисні поради щодо роботи над текстом дисертації дає Б.О.Райзберг²⁰: при написанні наступного параграфа, виходячи з його назви, суті, місця в дисертаційній роботі, зв'язку з іншими розділами, відповідності темі дисертації й проблемі, що вирішується, занотуйте спочатку, про що потрібно писати в цьому параграфі, тобто сформулюйте його умовну структуру у вигляді кола питань, що розглядаються.

Серед цих питань можуть бути такі:

- 1) що вже відомо про предмет цього параграфа з інших досліджень, з попередньої частини вашої роботи, що впливає з основного замислу дисертації?
- 2) яка ваша особиста позиція стосовно предмета, яка впливає із загальної концепції роботи?
- 3) які аргументи на користь позиції, що пропонується, вибраного варіанта, тверджень, які захищаються?
- 4) якими фактами, стійкими науковими положеннями можна обґрунтувати вашу точку зору, підходи, що пропонуються?
- 5) які можливі заперечення, сумніви з приводу положень, які Вами наводяться, як і чим вони спростовуються?
- 6) який внесок робить зміст цього розділу у вирішення загальної наукової проблеми, яка розглядається в дисертації?
- 7) які деталі предмета цього параграфа необхідно висвітлити більш докладно через їх значний вплив на результати роботи та її висновки?
- 8) якою мірою положення, що висвітлюються в даному параграфі, впливають на наступні розділи роботи, задають продовження лінії досліджень?
- 9) що ще обов'язково має бути в параграфі для забезпечення повноти змісту, відповідності назві?
- 10) що впливає з матеріалів, які викладені в даному параграфі?

Навіть однієї сторінки розгорнутих відповідей на кожне із поставлених запитань достатньо, щоб набрати необхідний інформаційно-сторінковий обсяг параграфа.

¹⁹ Сурмін Ю. П. *Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація* : навч.-метод. посіб. - К. : НАДУ, 2008. - 184 с. – Режим доступу: <http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/surmin.pdf>

²⁰ Райзберг Б. А. *Диссертация и ученая степень : пособие для соискателей* / Б. А. Райзберг. - 4-е изд., доп. - М. : ИНФРА-М, 2004. - 416 с.

Навчальне видання

СКРИПНИК Марина Іванівна

ТЕХНОЛОГІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ

Частина 3.

«NULLIUS IN VERBA» («НІЧОГО ЗІ СЛІВ»):
ДОКАЗ ЧЕРЕЗ ЕКСПЕРИМЕНТ

РОБОЧИЙ ЗОШИТ

*із дисципліни циклу професійної підготовки аспірантів II курсу навчального плану
підготовки галузі знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальності 011 «Освітні, педагогічні
науки»*

Авторська редакція